

ULUSLARARASI HUKUK BOYUTUYLA P E T R O L * - II -

Serkan AĞAR**

c. Münhasır Ekonomik Bölge ¹¹⁷

Münhasır ekonomik bölge (exclusive economic zone; zone économique exclusive), bir kıyı devletinin karasuları esas çizgisinden başlayarak 200 mile kadar varan ve karasuları dışında kalan su tabakasıyla deniz yatağı ve onun toprak altında bu kıyı devletine münhasır ekonomik haklar ve yetkiler tanıyan deniz alanıdır.¹¹⁸ 1982 tarihli BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 56. maddesi, kıyı devletinin münhasır ekonomik bölge üzerinde bir kısmı ekonomik nitelik taşıyan¹¹⁹ ve bir bölümü de bu deniz alanında kimi yetkilerin kullanılmasını içeren egemen haklara sahip olduğunu belirtmektedir. Ancak Sözleşme'nin 58, 61, 62, 69 ve 70. maddeleriyle üçüncü devletlere de bu denizalanı üzerinde haklar tanınmıştır.

Kıyı devleti, ekonomik hakların yanında her türlü tesis, araç ve gerecin bu alana yerleştirilmesi ve kullanılması, bilimsel araştırma yapılması, çevrenin korunması ve düzenlenmesi konularında idari ve

* Bu çalışmanın ilk bölümü *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*'nin Temmuz-Ağustos 2008 sayısında yayımlanmıştır.

** Av., Ankara Barosu, Ankara Ü. SB Ens. Kamu Hukuku Anabilim Dalı doktora öğrencisi.

¹¹⁷ Türkiye, 05/12/1986 tarih ve 86/11264 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Karadeniz'de 200 millik münhasır ekonomik bölge ilan etmiştir, RG, 17/12/1986, 19314.

¹¹⁸ Pazarcı, a. g. e., II. Kitap, s. 408.

¹¹⁹ Kıyı devletinin ekonomik hakları, 200 mile kadar varan deniz yatağında, toprak altında ve su alanında canlı doğal kaynaklara ve madenlerle cansız öteki doğal kaynaklara veya bu deniz alanından başka amaçlarla yararlanılmasına (örneğin deniz suyu, akıntı veya rüzgardan enerji üretilmesi gibi) ilişkindir (1982 tarihli BM Deniz Hukuku Sözleşmesi m. 56/1,a).

yargısal yetkilere sahiptir.¹²⁰ Münhasır ekonomik bölgede, her türlü yapay ada, tesis, araç ve gerecin yerleştirilmesi ve bunlardan yararlanılması konusunda kıyı devleti tek yetkilidir.¹²¹

Bir kıyı devletinin münhasır ekonomik bölgesi üzerindeki hakları, üçüncü devletlerin bu alanda deniz ulaşımı ve boru hattı döşeme hakkına engel değildir. Tüm devletler bir kıyı devletinin münhasır ekonomik bölgesinden deniz ulaşımı bakımından yararlanma hakkına sahiptir. Münhasır ekonomik bölge gemilerin geçişi açısından açık deniz rejimine tabidir. Üçüncü devletlerin, bir devletin münhasır ekonomik bölgesinden boru hattı döşemek suretiyle yararlanmak hakkı da vardır.

d. Açık Deniz

1958 tarihli Cenevre Açık Deniz Sözleşmesi'nin¹²² 1. maddesine göre açık deniz (high sea, haute mer), bir devletin karasularına ve içsularına dahil olmayan bütün deniz kısımlarıdır. 1982 tarihli BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 86. maddesi, açık deniz alanının hangi deniz alanlarını içerdiğini belirtmeden sadece tabi bulunduğu hükümler bakımından bu deniz alanını saptamıştır. Buna göre açık deniz rejimi içsular, karasuları, takımda devletlerinin takımda suları ve münhasır ekonomik bölge dışında kalan deniz alanında uygulanır.

Günümüzde açık deniz rejimine açık denizin serbestliği ilkesi (freedom of high sea, liberte de la haute mer) egemendir. Bu ilke barış zamanında, deniz ulaşımı,¹²³ açık deniz üzerindeki hava sahasında hava ulaşımı, balıkçılık ve canlı kaynakların avlanması, bilimsel araştırma, kablo ve boru hattı döşenmesiyle bu alanda yapay ada veya tesisler kurma konularında denize kıyısı olsun olmasın bütün devletlerin eşit koşullarda yararlanabileceğini ifade eder.¹²⁴

¹²⁰ 1982 tarihli BM Deniz Hukuku Sözleşmesi m. 56/l.b.

¹²¹ 1982 tarihli BM Deniz Hukuku Sözleşmesi m. 60.

¹²² Türkiye'nin taraf olmadığı bu sözleşme 30/09/1962 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

¹²³ Açık denizin serbestliği ilkesi, deniz ulaşımı konusunda özellikle bütün devletlerin bayraklarını taşıyan gemilerin açık denizde serbestçe seyredebilmesidir (1958 tarihli Cenevre Açık Deniz Sözleşmesi m. 4, 1982 tarihli BM Deniz Hukuku Sözleşmesi m. 90).

¹²⁴ 1958 tarihli Cenevre Açık Deniz Sözleşmesi m. 2, 1982 tarihli BM Deniz Hukuku Sözleşmesi m. 87.

Açık denizin serbestliği ilkesi, bu alana boru hatları döşenmesiyle yapay ada veya tesisler kurma konularında üçüncü devletlere kimi haklar tanımakta ve üçüncü devletler bu hakların kullanımında kıta sahanlığı üzerinde bunların yerleştirilmesinde gözetilen kurallara uy-
mak zorunda bulunmaktadır.¹²⁵

B. BORU HATLARI

Denizlerin¹²⁶ ulaşım amacıyla kullanılması bakımından deniz dip-
lerinden petrol borularının (pipelines) geçirilmesi konusu önem arz
eder. Üçüncü devletlerin petrol borularının deniz diplerine yerleştiri-
lmesi durumunda, bunların bir devletin ülkesini oluşturan deniz
alanlarından geçmesi ilgili devletin iznine bağlı olup, iznin alınması
durumunda da ilke olarak ülke devletinin yetki alanı içindedir. Buna
karşılık, uluslararası alanlarda petrol borularının yerleştirilmesi ser-
besttir.¹²⁷

Ulusal ve uluslararası deniz alanlarına yerleştirilen petrol boru
hatlarının korunmasıyla ilgili olarak genel nitelikli bir takım uluslara-
rası hukuk düzenlemeleri vardır. Örneğin, 1958 tarihli Cenevre Açık
Deniz Sözleşmesi¹²⁸ petrol borularının korunmasına ilişkin çeşitli dü-
zenlemeler içermekte ve bu konuyu uluslararası hukukun kurallarına
dahil etmektedir. 1982 tarihli BM Deniz Hukuku Sözleşmesi¹²⁹ de çeşitli

¹²⁵ 1982 tarihli BM Deniz Hukuku Sözleşmesi m. 87/1,d.

¹²⁶ Uygulanan uluslararası hukuk bakımından “deniz”, tuzlu su alanı olma ve tüm dünya yüzeyinde doğal bir iletişim-ulaşım alanı oluşturma niteliğine bağlı olarak belirlenir. Uluslararası ulaşım ve iletişime olanak vermedikçe bir su alanının tuz-
luluğu, uygulanan uluslararası hukuk bakımından deniz olarak nitelendirilmesini
olanak vermez ve bu tür su alanları göl olarak değerlendirilir (örneğin, Ölü De-
niz).

¹²⁷ Pazarcı, *a. g. e.*, II. Kitap, s. 309.

¹²⁸ Deniz hukuku ile ilgili hukuku evrensel planda ilk defa tedvin ve formüle eden dü-
zenlemeler 1958 tarihli Cenevre Deniz Hukuku Sözleşmeleri’dir. BM Milletlerarası
Hukuk Komisyonu’nun uzun yıllar süren çalışmalarından sonra hazırladığı ve yine
BM’nin Cenevre’de topladığı konferansta Karasuları ve Bitişik Bölge Sözleşmesi,
Kıta sahanlığı Sözleşmesi, Açık Deniz Sözleşmesi ile Balıkçılık ve Açık Denizin Canlı
Kaynaklarının Korunması Hakkında Sözleşme kabul edilmiştir, Gündüz, *a. g. e.*,
s. 329.

¹²⁹ Türkiye’nin taraf olmadığı 1982 tarihli BM Deniz Hukuku Sözleşmesi, deniz hu-
kuku ile ilgili bütün konuları düzenleyen ve bugüne kadar yapılmış en detaylı
sözleşmedir. 10/12/1982’de imzalanan sözleşme, 16/11/1994 tarihinde yürürlüğe
girmiştir. 2000 yılı itibarıyla taraf devlet sayısı 130, imzacı devlet sayısı 158’dir.

hükümlerinde¹³⁰ petrol boru hatlarının hukuki rejimini düzenlemiştir.

1. Bakü - Tiflis - Ceyhan (BTC) Ana İhraç Ham Petrol Boru Hattı Projesi



Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk cumhuriyetlerinin petrol ve doğal-gaz zenginliklerinin batıya taşınması konusunda uluslararası arenada çekişmeler yaşanmaktadır.¹³¹ Türkiye ve ABD'nin savunduğu Batı Rotası petrol ve doğalgazın Rusya ve İran'ın güzergaha dahil edilmeden Orta Asya, Hazar, Gürcistan ve Türkiye üzerinden uluslararası piyasalara arzını hedeflemektedir. Rusya'nın desteklediği Kuzey Rotası petrol ve doğalgazın boru hatlarıyla Kafkaslar üzerinden Rusya'nın Karadeniz'deki Novorosisk Limanı'na pompalanmasını, oradan tankerlerle İstanbul Boğazı yoluyla Avrupa'ya sevk edilmesini hedeflemektedir. Kuzey Rotası'nın ikinci alternatifi ise Boğazlar yerine Bulga-

Sözleşme, kirlenme konusunda milli yetkiye tabi deniz alanları dışında kalan deniz yatağı, okyanus tabanı ve toprak altı ve bu sahanın kaynaklarının insanlığın ortak mirası olduğunu kabul etmiş ve bunların işletilmesi konusunda yeni düzenlemeler ve kurumlar getirmiştir.

¹³⁰ Örneğin 21/1,c, 51/2, 58, 79, 87/1,c, 112-115.

¹³¹ Hazar Denizi, Amerikan şirketlerinin başı çektiği çokuluslu petrol konsorsiyumları tarafından dünyanın gelecekteki en büyük petrol kaynağı olarak tanıtılmaktadır. 2000 yılında Hazar bölgesinden çıkarılan 57,4 milyon ton ham petrol miktarı, 2020 yılında 291,4 milyon tona yükselecektir. Petrol ve doğalgaz arama işleri başladığından bu yana Hazar bölgesinden çıkarılan toplam ham petrol miktarı ise 1,5 milyar tonu aşmıştır.

ristan ve Yunanistan üzerinden geçerek Avrupa'ya ulaşacak bir boru hattıdır. Bir diğer rota ise Kafkaslardan Gürcistan'ın Supsa Limanı'na uzanan boru hattıdır.

1990'ların başında Türkiye'nin öncülüğünde gündeme gelen Bakü-Ceyhan (Batı Rotası) hattının diğerlerine göre üstün yanı Ceyhan Limanı'na çok büyük tonajlı tankerlerin yanaşabilmesidir. Supsa ve Novorosisk limanları ise Boğazlardan geçebilecek daha küçük tonajlı tankerlere hizmet verebilmektedir. Diğer taraftan, Novorosisk Limanı kötü hava şartlarından dolayı yılda 2 ay kadar kapalı kalmaktadır.

Türkiye'nin yılda 100 milyon ABD Doları gelir beklediği *"Bakü-Tiflis-Ceyhan Ana İhracat Ham Petrol Boru Hattı Projesi"*nin amacı, Azerbaycan'da üretilen ham petrolün boru hattıyla Gürcistan üzerinden Adana Ceyhan'daki bir deniz terminaline, oradan da tankerlerle dünya pazarlarına ulaştırılmasıdır.

BTC petrol boru hattına ilişkin olarak imzalanan hükümetler arası anlaşma,¹³² TBMM tarafından 4585 sayılı Kanun'la¹³³ onaylanmasının uygun bulunmasının ardından 2000/1127 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı¹³⁴ ile kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.

Projede en büyük ortaklardan BP Exploration (Caspian Sea) Ltd. %30,1 ve SOCAR %25 paya sahiptir. TPAO'nun payı ise %6,53'tür.¹³⁵

15/11/2000'de başlayan temel mühendislik çalışmaları, 15/05/2001'de tamamlanmıştır. Ardından, projenin Türkiye tarafının ikinci aşamasını temsil eden detay mühendislik çalışmaları, 19/06/2001-28/08/2002 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. 20/09/2002'de ise, hattın yapım sözleşmeleri imzalanmıştır. Ülkemizde *"Anahtar Teslim Anlaşması"* çerçevesinde müteahhit olarak görevlendirilen BOTAŞ, arazi ve inşaat çalışmalarını 32 ay içerisinde bitirmiştir. Tüm hattın tamamlanması ve devreye alınması için 2005 yılı başları hedeflenmiştir.

¹³² "Türkiye Cumhuriyeti, Azerbaycan Cumhuriyeti ve Gürcistan Arasında Petrolün Azerbaycan Cumhuriyeti, Gürcistan ve Türkiye Cumhuriyeti Ülkeleri Üzerinden, Bakü-Tiflis-Ceyhan Ana İhracat Boru Hattı Yoluyla Taşınmasına İlişkin Anlaşma".

¹³³ RG, 24/06/2000, 24089.

¹³⁴ RG, 10/09/2000, mük. 24166.

¹³⁵ BTC ham petrol boru hattı projesinin sahibi olan *"Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Şirketi (BTC Şti)"*, BP (operatör), SOCAR, Unocal, Statoil, TPAO, ENI, Total, Itocu, Inpex, Conoco Philips ve Amerada Hess'ten müteşekkildir.

1.076 kilometresi Türkiye, 260 kilometresi Gürcistan, 440 kilometresi de Azerbaycan sınırları içinde olmak üzere toplam 1.776 kilometre uzunluğundaki BTC'nin resmi açılışı 13 Temmuz 2006'da gerçekleştirilmiştir. BTC'nin çıkış noktası olan Adana Ceyhan'daki Haydar Aliyev Deniz Terminali'nden İtalya başta olmak üzere Avrupa ülkelerinin yanı sıra İsrail, ABD ve Hindistan yoğunluklu olarak sevkiyat yapılmaktadır. Türkiye'nin sevkiyat ve vergilerden elde ettiği gelir 2006 yılında 200 milyon ABD Doları'na ulaşmıştır.¹³⁶

BTC'nin Türkiye bölümünde 5 Ağustos 2008 günü bir patlama meydana gelmiş ve bu saldırı neticesinde Azeri petrolü ana ihracat kanalı kullanılamamıştır. Bu süreçte Azeri petrolü Bakü-Supsa yedek hattı üzerinden Karadeniz kıyısındaki Batum ve Kulevi limanlarına ulaştırılan petrol buradan tankerlere yüklenmiştir. 8 Ağustos 2008'te Güney Osetya'nın Gürcistan'dan ayrılarak tek taraflı bağımsızlığını ilan etmesiyle Rusya ve Gürcistan arasında başlayan çatışma neticesinde Rus savaş uçaklarının Gürcü limanı Poti ve çevresini bombalamasıyla Batum ve Kulevi limanlarından da petrol ihracatı yapılamaz duruma gelmiştir. Azeri petrolü BTC hattı tamir edilene kadar Rusya üzerinden yapılmıştır.

2. Transtrakya Boru Hattı Projesi

Rusya ile Türkiye arasında 10 yıldan beri rekabet havasında devam eden petrolün uluslararası pazara taşınması çabaları, Transtrakya Boru Hattı Projesi ile ilk kez işbirliğine dönüşecektir.

Transtrakya Petrol Boru Hattı Projesi ile Rus petrolü, Türkiye'nin Karadeniz kıyısında kurulacak terminalden Türkiye'ye giriş yaparak Saros Körfezi İbrice mevkiine kadar inşa edilecek boru hattı ile Ege Denizi'ne çıkış yapacaktır. Anılan petrol boru hattının keşif bedeli 900 milyon ABD Doları'dır. İşbirliği anlaşmasının imzalandığı söz konusu proje ile yılda 60 milyon ton petrol taşınabilecektir. Öngörülen bu miktar aynı zamanda 100 bin tonluk 600 dev petrol tankerinin Türk Boğazları'ndan geçmeyeceği anlamına gelmektedir.

Rusya, petrol ihracını değişik istikametlerde Sibirya'dan Uzakdoğu ülkelerine, Batı'da Baltık Denizi üzerinden Avrupa'ya ve Güney'de

¹³⁶ <http://www.ntvmsnbc.com/news/393822.asp>, 15/07/2008.

Adriyatik kıyılarına yönelerek arttırmak ve Güney istikametinde Türkiye'yi by-pass ederek yeni boru hatlarının oluşturulması çabası içerisinde. Rusya, Sovyet döneminde inşa edilen ve Rusya'dan Romanya ve Bulgaristan sınırına kadar uzanan Drujba (Dostluk) Boru Hattı'nın Adriya Petrol Boru Hattı ile birleştirmek istemektedir. Tüm bu görüşler o dönemki Rusya Devlet Başkanı V. Putin tarafından dilendirilmiştir.¹³⁷ Petrol taşımacılığı konusunda Rusya'nın Türk Boğazları ve BTC Projesi'ne bakışını yansıtan bu görüşlerin dile getirilmesinin hemen ardından Rus petrolünü ulaştırmadan sorumlu Transneft Şirketi, Rusya'nın Transtrakya Boru Hattı Projesi'ne katılma kararı aldığını duyurmuştur.¹³⁸

İnşasına 2005 yılında başlanması planlanan 198 km uzunluğundaki Transtrakya Projesi için Haziran 2003'te özel sektör tarafından ilk müracaat yapılmış, fakat bir türlü Bakanlar Kurulu gündemine alınmamıştır. Doluluk (throughput) garantisi olan projenin yapım süresi 21 ay olarak öngörülmüşse de müracaatı sonuçlandırılmamıştır.

Türkiye'nin Transtrakya projesine alternatif Bulgaristan Burgas (Burgaz) ile Yunanistan Alexandroupolis (Dedeagaç) arasındaki 178 mil (285 km) uzunluğundaki hattır. Bu proje Türkiye'yi ve Türk boğazlarını bypass etmektedir. Yıllık 20 milyar ABD Doları ticaret yapılan Rusya, ticarete Almanya'nın ardından Türkiye için ikinci en büyük pazardır. Türkiye, 2006 yılında Rusya'dan 28.5 milyar dolarlık fuel-oil, doğalgaz, ham petrol, LPG ve kömür ithal etmiştir. Rusya, Türkiye doğalgaz ithalinin %65'ini, ham petrol ithalinin %20'sini karşılamaktadır. Transtrakya projesinin rafa kalkması bu işbirliğini zedeleyecektir.

C. PETROL TAŞIMACILIĞI VE KİRLENME

Petrol kirliliği, denizdeki canlıların dokularında birikerek ve besin zinciriyle diğer deniz canlılarına geçerek deniz suyundakinin bin katı yoğunluğa ulaşabilmektedir. Deniz yüzeyindeki petrol, oksijen alışıverişini ve güneş ışınlarını da engellemektedir. Rafine edilmiş petrol ürünleri aynı miktardaki ham petrole oranla daha toksiktir. Suyu yayılan petrol ürünü inceldikçe kötü etkisi daha da artar.¹³⁹

¹³⁷ *Hürriyet*, 27/05/2004.

¹³⁸ *Hürriyet*, 30/05/2004.

¹³⁹ Yakın geçmişin en önemli petrol kazalarından biri olan 1989 Exxon Valdez kaza-

Uluslararası hukuk kurallarının çevre sorunlarına ilişkin gösterdiği temel gelişme, uluslararası deniz alanlarının rejimleri ile ilgilidir. Söz konusu alanlardan en önemlilerden biri olan açık denizin korunmasına ilişkin ilk hukuki düzenleme, 12/05/1954 tarihli “Deniz Sularının Hidrokarbürlerle Kirlenmesinin Önlenmesine İlişkin Londra Sözleşmesi”dir. 1982 tarihli BM Deniz Hukuku Sözleşmesi, açık denizi de içerecek biçimde, çeşitli deniz alanlarında çevrenin korunmasını amaçlayan birçok hüküm içerir.¹⁴⁰

Günümüzde denizlerin kirlenmesi, başlıca beş ana nedene bağlanmaktadır. Bunlar,

- Gemilerden kirlenme,
- Atmosfer kökenli kirlenme,
- Gemilerden ve uçaklardan boşaltılan atıklardan kirlenme,
- Deniz yatağının ve toprak altının işletilmesinden kaynaklanan kirlenme,
- Kara kökenli kirlenmedir.¹⁴¹

Denizlerin gemilerden bırakılan çöp, sintina suları veya hidrokarbürlerden (örneğin petrol ve türevleri) kirletilmesi konusu özellikle 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesi’nin 194/3,b ve 211. maddeleri ile 217-221. maddelerinde düzenlenmektedir. Bu konudaki en temel anlaşma, 02/11/1973 tarihli Gemilerden Kirlenmenin Önlenmesi Sözleşmesi (MARPOL)’dir.¹⁴² Bu alandaki en önemli bölgesel düzenlemelerden bir diğeri de 1976 tarihli Barcelona Akdeniz’in Kirlenmeye Karşı Korunması Sözleşmesi’dir.¹⁴³

Deniz yatağının ve toprak altının işletilmesinden doğan kirlenme konusunda yetki, kıta sahanlığı veya münhasır ekonomik bölge üzerinde yetki olan devlete aittir.¹⁴⁴ Uluslararası deniz yatağının işletilmesinden doğacak zararları önleme görevi, Uluslararası Deniz Yatağı

sında 42 bin ton petrol denize yayılmış ve bu nedenle Alaska’da 400 binden fazla kuş ölmüş, insanlar da dahil birçok canlı zarar görmüştür. Bu kaza nedeniyle yaklaşık 19 bin adet dava açılmıştır.

¹⁴⁰ 1982 tarihli BM Deniz Hukuku Sözleşmesi m. 192 - 237.

¹⁴¹ Pazarcı, a. g. e., II. Kitap, s. 473.

¹⁴² RG, 24/06/1990, 20558.

¹⁴³ RG, 12/06/1981, 17368.

¹⁴⁴ 1982 tarihli BM Deniz Hukuku Sözleşmesi m. 208-214.

Otoritesi'ne¹⁴⁵ verilmiştir.¹⁴⁶ Özellikle “Londra Hidrokarbürlerden Kirlenmeden Doğan Zararların Hukuki Sorumluluğu Uluslararası Sözleşmesi”, deniz yatağı veya toprak altının işletilmesinden doğabilecek zararlar nedeniyle hukuki sorumluluk sorununu düzenler.

Türk boğazlarında gemi trafiğinin artmasının da çevre kirlenmesine ve doğal hayatın bozulmasına çok olumsuz etkileri bulunmaktadır. Örneğin İstanbul Boğazı, Akdeniz ile Karadeniz arasında kendine özgü bir ekosistem oluşturmakta ve Akdeniz kökenli birçok balık türü Ege Denizi ve Marmara Denizi'ni geçerek Karadeniz'e ulaşmaktadır. Bu nedenle Türk Boğazları, Karadeniz ve Akdeniz'deki biyolojik çeşitliliğin devamı için hayati bir öneme sahiptir. Ancak özellikle İstanbul Boğazı uzun yıllardan beri deniz canlıları için doğal yaşam ortamı iken günümüzde kirlenmeden dolayı üretkenliğini yitirmiştir. Türk boğazları, çok önemli bir biyolojik koridor olmasına karşın, yılda ortalama 50 bin gemi bu suyunu kullandığından, sürekli kirletilmektedir. Karadeniz'de yaşayan deniz canlısı türlerinin büyük çoğunluğu Akdeniz göç kökenlidir. Ancak son yıllarda söz konusu göç ekolojik dengenin bozulması nedeniyle bugün çok yavaşlamıştır.

Türkiye “Petrol Kirliliğinden Doğan Zararın Hukuki Sorumluluğu İle İlgili Uluslararası Sözleşme” ile “Petrol Kirliliği Zararının Tazmini İçin Bir Uluslararası Fonun Kurulması İle İlgili Uluslararası Sözleşme (FUND)”yi önce çekince koyarak 27/01/2000 tarih ve 4507 ve 4508 sayılı kanunlarla, ardından çekinceyi kaldırarak 26/04/2001 tarih ve 4658 sayılı kanunla onaylamıştır. Türkiye 1990 tarihli “Petrol Kirliliğine Karşı Hazırlıklı Olma, Müdahale ve İşbirliği İle İlgili Sözleşme (OPRC)”yi de 11/06/2003 tarih ve 4882 sayılı kanun ile onaylayarak iç hukukuna dahil etmiştir.

V. ÖNEMLİ PETROL TEDARİKÇİLERİ

A. ULUSLARARASI TEŞKİLATLAR

Dünyada OPEC ve AOPEC olmak üzere petrol tedarikçileri tarafından kurulan iki önemli teşkilat vardır. Bunlardan OPEC, diğerine

¹⁴⁵ 1982 tarihli BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 156-191. maddelerinde düzenlenen Uluslararası Deniz Yatağı Otoritesi, Sözleşme'ye taraf olan bütün devletlerin üyesi bulunduğu uluslararası bir örgüttür. Otorite'nin ana organları, Genel Kurul, Konsey ve Sekreteryadır. Ayrıca, uluslararası deniz yatağını doğrudan işletmekle görevli İşletme (Teşebbüs, Enterprise), bu örgütün önemli organlarından biridir.

¹⁴⁶ 1982 tarihli BM Deniz Hukuku Sözleşmesi m. 145.

kıyasla çok daha önemli bir konumda bulunmakta ve petrol fiyatları konusunda aldığı kararlarla dünya ekonomisinin genel durumunu etkileyebilmektedir.

1. OPEC

Ham petrol fiyatlarında yaşanan düşüşü durdurmak amacıyla Venezüella'nın girişimleri sonucunda 14/09/1960'ta Bağdat'ta İran, Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Venezüella tarafından kurulan "OPEC (*Organization of the Petroleum Exporting Countries, Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı*)", gelişmekte ve temel gelir kaynağı petrol olan 11 devletten oluşan ve üyelerinin izlediği petrol politikalarını koordine eden uluslararası bir kuruluştur. Üyeler,¹⁴⁷ petrol üretiminde egemenliklerini korumaya devam etmekte, üretim miktarının ve bunun üyelere dağılımının belirlenmesinde eşit söz hakkına (biri oy) sahip bulunmaktadır.

Beş kurucu üyenin (İran, Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan, Venezüella) yanında teşkilatın diğer üyeleri ve üyelik tarihleri şöyledir: Katar (1961), Endonezya (1962), Libya (1962), Cezayir (1969), Nijerya (1971), Birleşik Arap Emirlikleri (Abu Zabi 1967, BAE 1977).¹⁴⁷

Coğrafi bölge esasına dayanmayan bir teşkilat olan OPEC'in petrol fiyatlarında yaptığı büyük artışlar, 1970'li yıllarda dünya ekonomisi üzerinde derin etkiler doğurmuştur. Ancak 1980'lerden sonra üyeler arasında dayanışmanın bozulması, petrol tüketimindeki azalma ve teşkilat dışı İngiltere ve Meksika gibi ülkelerin üretimde sağladığı artışlar ve ardından gelen Körfez Krizi (1990), OPEC'in dünya petrol piyasası üzerindeki egemenliğini önemli ölçüde zayıflatmıştır.¹⁴⁸

OPEC'in kuruluş amacı,

- Üyelerinin düzenli bir petrol geliri elde etmesi,
- Tüketici ülkeler için verimli, ekonomik ve düzenli bir petrol arzı bulunması,
- Petrole yatırım yapan sanayilerin adil bir getiri kazanmalarınıdır.

¹⁴⁷ Üyelik, net petrol ihracatçısı olan ve kuruluşun hedeflerini benimseyen tüm ülkelere açıktır.

¹⁴⁸ Seyidoğlu, H., *Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama*, Geliştirilmiş 12. Baskı, İstanbul, 1998, s. 283.

Bu amacı gerçekleştirmek için OPEC, zarar verici ve gereksiz fiyat dalgalanmalarını önleyerek uluslararası petrol piyasalarında fiyat istikrarını sağlamaya çalışmaktadır.¹⁴⁹

Olağanüstü toplantılar dışında Mart ve Eylül aylarında olmak üzere yılda iki kez toplanan OPEC Kongresi'nde genel strateji ve uygulanacak planlar belirlenir. Kongre, genellikle üye ülkelerin petrol, maden ve enerji bakanlarından oluşan Temsilciler Kurulu tarafından toplantıya çağrılır. Kongre'de Yönetim Kurulu seçilmekte, teşkilatla ilgili konularda Yönetim Kurulu'nun sunduğu rapor ve önergeler incelenmekte, üyelikle ilgili kararlar alınmakta ve Yönetim Kurulu tarafından sunulan bütçe incelenip onaylanmaktadır. Yönetim Kurulu, teşkilatın idaresini sağlamakla yükümlü organdır.¹⁵⁰

OPEC, resmi olarak petrol piyasasını kontrol etme yetkisinde olmayıp, gücünü pazar payından almaktadır. Dünya üzerindeki petrol rezervlerinin %78'ine (811.526 milyon varil) sahip olan OPEC üyeleri tarafından tüm petrol üretiminin %41'i ve doğalgaz üretiminin %15'i gerçekleştirilmekte, petrol ihracatının %55'i yine bu ülkelerden yapılmaktadır.¹⁵¹

OPEC'in üretim kararlarının dünya petrol fiyatlarına etkisi, petrol ürünlerinin fiyatlarında gerçekleşen değişimlerden ayrı değerlendirilmelidir. Birçok ülkede tüketicilerin cebinden çıkan paranın büyük kısmını vergiler oluşturmakta, benzine ödenen para ham petrol fiyatının 3-4 misline kadar ulaşmaktadır.¹⁵² Bu gibi durumlarda dünya petrol fiyatlarında yaşanan değişimlerin tüketici fiyatları üzerindeki etkisi ikinci planda kalmaktadır.¹⁵³

¹⁴⁹ Yıldırım, *a. g. e.*, s. 46.

¹⁵⁰ Genel merkez olarak görev yapan ve teşkilatın Yönetim Kurulu'nun idaresinde yönetimini sağlayan "OPEC Sekreteryası'nın merkezi 1961 yılında İsviçre'de kurulmuş, 1965 yılında ise Avusturya'ya taşınmıştır. Uluslararası petrol piyasalarında istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmak amacıyla Sekreterlik bünyesinde özel bir yapı olarak "Ekonomik Komisyon" oluşturulmuştur.

¹⁵¹ Yıldırım, *a. g. e.*, s. 47.

¹⁵² Örneğin ülkemizde petrol ürünlerinin pompa satış fiyatının %70'i aşan kısmı ÖTV ve KDV'dir.

¹⁵³ Özellikle G8 ülkeleri (ABD, Kanada, Japonya, Fransa, Almanya, İtalya, İngiltere ve Rusya) 1996-2000 yılları arasında petrol vergilerinden toplam 1.3 trilyon ABD Doları kazanırken, OPEC ülkelerinin bu dönemde petrol geliri 850 milyar ABD Doları'nda kalmıştır, OPEC, Who gets what from imported oil?, PR & Information Department, 2001.

Petrol tüketim vergilerinin fiyatları yükseltmesi, OPEC üyeleri aleyhine sonuçlar doğurur. Bu olumsuz sonuçlar arasında yüksek tüketici fiyatlarının küresel talep artışını yavaşlatması sayılabilir. Talep artışının asıl kaynağı Uzakdoğu Asya ülkeleridir.

Petrol üzerindeki tüketim vergilerinin gelirini düşürdüğünü savunan OPEC, petrol ihracatçısı ülkelerin petrol dışındaki çoğu ürünün ithalatçısı olduklarına ve gelirin azalması durumunda ithalatın düşeceğine, dolayısıyla diğer pek çok ülkenin ihracat gelirinin azalacağına ve dünya ekonomisinin spiral etkiyle OPEC üyeleriyle birlikte zarar göreceğine dikkat çekmektedir.¹⁵⁴

Günümüzde Asya, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'nın Ortadoğu petrolüne bağımlılığı giderek artmaktadır.¹⁵⁵ Bugün petrol talebindeki payı giderek artan Asya ülkelerinin petrol tüketiminin tamamına yakını, özellikle sanayi alanında petrolü yoğun olarak kullanan Batı Avrupa petrol talebinin dörtte biri ve dünyanın en büyük petrol tüketicisi olan Kuzey Amerika bölgesinin tüketiminin beşte biri OPEC'in Ortadoğu üyelerinden karşılanmaktadır.

2. OAPEC

1968 yılında kurulan ve merkezi Kuveyt'te bulunan "OAPEC (Organization of Arab Petroleum Exporting Countries, Arap Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı)"nın kuruluş amacı,

- Petrol sanayiyle ilişkili ekonomik faaliyetlerde üye ülkeler arasında işbirliğini geliştirmek,
- Petrol sanayinde üyelerin yasal çıkarlarını koruma yollarını belirlemek,

¹⁵⁴ Yıldırım, *a. g. e.*, s. 48.

¹⁵⁵ Uluslararası Enerji Ajansı (IEA), petrol ithal eden ülkeleri Ortadoğu petrolüne daha fazla bağımlı olmamaları konusunda uyarmıştır. Uluslararası Enerji Ajansı'nın uyarısı, Eylül 2003'te Japonya'nın Osaka kentinde başlayan ve 60 ülke temsilcisinin katıldığı "Uluslararası Enerji Forumu"nda gündeme gelmiştir. Forumda dağıtılan raporda, Ortadoğu'nun taşıdığı risklerin bir savaş veya kriz durumunda enerji sağlamayı tehlikeye düşürebileceği belirtilmiştir. Raporda, Körfez Savaşı'nın gerçekleştiği 1990 yılından sonra uluslararası enerji politikalarında önceliği "tedarik güvenliği"nin aldığı ilk kez vurgulanmıştır, <http://www.ntvm5nbc.com>, 21/09/2003.

- Tüketici piyasalarına petrol arzının eşit ve uygun miktarlarda olmasını sağlamak için ortak çalışmalar yürütmek,
- Petrol sanayindeki sermaye yatırımları ve ekspertiz için uygun bir ortam yaratmaktır.¹⁵⁶

OAPEC'in 11 üyesi vardır. Bunlar Cezayir, Bahreyn, Mısır, Irak, Kuveyt, Libya Arap Sosyalist Halk Cemahiriyesi, Katar, Suudi Arabistan, Suriye, Tunus (üyeliği 1986'da dondurulmuştur) ve Birleşik Arap Emirlikleri'dir.

Teşkilatın en yetkili organı "*Bakanlar Konseyi*"dir. Her bir üyenin petrol bakanlarından oluşan Konsey, teşkilatın genel politikasını belirlemek, faaliyetlerini yürütmek ve yönetimiyle ilgili kuralları koymakla yükümlüdür. Yılda en az iki kez toplanan Konsey'de başkanlık yapacak üye her yıl değişmektedir.

Teşkilatın bir diğer organı "*İdari Büro*", teşkilatın yönetiminde Konsey'e yardımcı olmakta, Sekretarya'nın personel düzenlemelerini onaylamakta, bütçe taslağını yeniden incelemekte ve Genel Sekreter'in görüşleri ile birlikte Konsey'e göndermekte, anlaşmanın uygulanması ve teşkilatın faaliyet ve görevlerindeki performansı ile ilgili görüş bildirmekte ve Konsey'in gündemini belirlemektedir.

"*Genel Sekretarya*" ise, teşkilatın faaliyetlerini planlamakta ve yürütmektedir. Genel Sekretarya, 3 yıllık bir dönem için atanan bir genel sekreter ile en fazla 3 adet genel sekreter yardımcısından müteşekkildir. "*Arap Enerji Çalışmaları Merkezi*", Sekretarya bünyesinde faaliyet gösterir.

Teşkilat bünyesinde yer alan bir diğer organ "*Adli Mahkeme*"dir. Adli Mahkeme, üye ülkeler arasında veya üye ülkeyle üye ülkenin topraklarında faaliyet gösteren bir petrol şirketi arasında petrolle ilgili konularda ortaya çıkan anlaşmazlıklarda uzlaştırıcı görev yapan uzmanlaşmış bir mahkemedir. Mahkeme, ülkelerinde en yüksek mevkiilerdeki hakimlerden veya uluslararası üne sahip hukukçulardan oluşmakta, kararları kesin nitelik taşımakta ve anlaşmazlığın taraflarını bağlamaktadır.

¹⁵⁶ <http://www.dtm.gov.tr/>

B. ÜLKELER

1. Suudi Arabistan

Suudi Arabistan petrol rezervleri yönünden en zengin ülkedir. Yüksek petrol gelirlerine karşın 1981 yılında 29 bin ABD Doları'na yaklaşan milli geliri 2000 yılında 6.700 ABD Doları'na düşmüştür. 2006 yılı verilerine göre 366,2 milyar ABD Doları GSYİH'na sahip olan Suudi Arabistan'da kişi başına düşen milli gelir 14.650 ABD Doları'dır.

Suudi Arabistan'ın ekonomisi tamamen petrole bağımlıdır. Petrol fiyatlarındaki 1 ABD Dolarlık artış, Suudi Arabistan'ın ihracat gelirini yıllık 3 milyar ABD Doları artırmaktadır. Suudi Arabistan'ın ihracatının %95'ini, bütçe gelirlerinin %80'ini ve GSMH'nin %40'ını petrol sektörü oluşturmaktadır.¹⁵⁷

Suudi Arabistan, 2006 Ocak verilerine göre kesinleşmiş 267 milyar varil petrol rezerviyle dünya petrol rezervlerinin %25'ine sahiptir. Topraklarında 77 petrol sahası bulunmasına karşın bunların sadece 8 tanesi petrol rezervlerinin yarısını sağlamaktadır. Devlet eliyle işletilen petrol şirketi Suudi Aramco'nun petrol üretimi, dünyanın önde gelen petrol şirketlerinden BP'nin üretiminin 3 katına yaklaşmaktadır.

Petrol Üretimi	11 milyon varil/gün (2007)
Petrol Tüketimi	2 milyon varil/gün (2005)
Petrol İhracatı	8.9 milyon varil/gün (2007)
Petrol Rezervi	266.8 milyar varil (2006 Ocak)

Kaynak: <http://www.dtm.gov.tr/>

Bugün itibariyle dünya ham petrol üretiminin %14'ünü Suudi Arabistan gerçekleştirmektedir. 2007 verilerine göre 11 milyon varil/gün üretimin 2 milyon varili iç tüketimde, kalan 9 milyon varili ise ihracatta kullanılmaktadır. İlk petrol ihracatını 1939 yılında gerçekleştiren Suudi Arabistan, bugün ABD, AB, Çin ve Japonya'nın en büyük ham petrol tedarikçisi konumundadır. Ancak son yıllarda Venezüella, Kanada ve Meksika gibi "yeni" üreticiler Suudi Arabistan'ın ABD pazarındaki konumunu sarsmaktadır.

¹⁵⁷ <http://www.bp.com/>

Avrupa pazarına ve Kızıl Deniz’de bulunan ihraç terminallerine açılan Abqaiq-Yanbu arasındaki “Doğu-Batı Ham Petrol Boru Hattı”, Suudi Arabistan’ın başlıca petrol boru hattı olup, Lübnan’a açılan “TAPLINE (Trans Arabian Boru Hattı)” kullanılmamakta ve Irak-Suudi Boru Hattı I. Körfez Krizi’nin ardından kapatılmış bulunmaktadır.

Petrol rezervleri, pazar payı ve yedek üretim kapasitesi, Suudi Arabistan için uzun dönemde stratejik önem taşımakta, başta dünya ham petrol tüketiminin dörtte birine sahip olan ABD’yi enerji güvenliği konusunda kendine bağımlı duruma getirmektedir. Yedek üretim kapasitesi Suudi Arabistan’ı OPEC lideri ve herhangi bir krizde “son müracaat merci (last resort)” konumuna getirmektedir.¹⁵⁸

ABD’nin 10 mbd ithalatının 1.7 mbd’sini tedarik eden Suudi Arabistan, ABD’ye coğrafi bakımdan daha yakın bulunan petrol üreticilerine ABD ithalatındaki payını kaptırmamak için, nakliye masraf farklarını üstlenmek durumunda kalmaktadır. Suudi Arabistan böylece bu fark nedeniyle ABD’ye varıl başına örtülü olarak 1 ABD Doları indirim yapmaktadır ki bu, ABD’ye yılda 62 milyar ABD Doları kaynak aktarılması anlamına gelmektedir. Ancak 11 Eylül olayından sonra yakalanan teröristlerin çoğunun Suudi uyruklu olması, Bush yönetiminin önemli OPEC üyelerine üretimi artırmaları için baskı yapması ve bu baskılara olumsuz cevaplar verilmesi, Arap-İsrail barış sürecinde ABD’nin daha önce oynadığı aktif rolden vazgeçmesiyle ABD-Suudi Arabistan arasında süregelen ilişkiler gerilmiştir.¹⁵⁹

Son Irak hareketinin ardından, Irak’taki petrol rezervleri ve üretimi konusunda otoriteler tarafından yapılan iyimser tahminler, Suudi Arabistan’ın konumunun sarsılabileceğini gündeme getirmektedir. Hedefi gelir istikrarı olan ve Suudi Arabistan’ı da geçerek en büyük günlük üretim kapasitesine ulaşan Rusya, gerek ABD ile ilişkilerinde gerekse tüm petrol piyasasındaki işlevinde Suudi Arabistan için risk oluşturmaktadır.

¹⁵⁸ 1996-1997 yıllarında Venezüella’nın OPEC kotası olan 2,3 mbd’yi (milyon varil/gün) aşarak üretimini 3 mbd’ye çıkarması ve Suudi Arabistan’ın ABD’nin bir numaralı tedarikçisi olma özelliğini elinden alması üzerine Riyad, önce Karakas ile müzakereler yaparak sorunu çözmeyi denemiş, sonuç alamayınca 1998 yılında üretimini 1 mbd civarında artırarak petrol fiyatlarının fazlasıyla düşmesine sebep olmuştur. Bu, ülkenin petrol gelirlerini o yıl için azaltmış olsa da, OPEC liderliğini sağlamlaştırmış ve OPEC üyesi olmayan ülkelere de gözdağı vermiştir.

¹⁵⁹ Bkz. Morse, E. L., Richard, J., *The Battle Far Energy Dominance*, Foreign Affairs, Y. 81, S. 2, s. 16-31.

2. Irak

Irak, 113 milyar varillik petrol rezerviyle dünyada ikinci büyük petrol rezervine sahip ülke konumundadır. Irak'ta saptanmış 73 petrol havzası bulunmakta ve bunların sadece 15'i işletilebilmektedir.¹⁶⁰

Ülkenin petrol üretiminin büyük bölümü yedi merkezden sağlanmaktadır. Kuzeydeki en büyük merkez günde 700 bin varil üretim kapasitesiyle Kerkük, güneydeki ise Rumayla kentidir. 1972 yılında devletleştirilen petrol sektörü, en yüksek üretim rakamlarına günlük 3.5 milyon varil ile 1979 yılında ulaşmıştır. İran Savaşı ve ardından gelen uluslararası yaptırımlar nedeni ile bir daha geçmiş üretim rakamları yakalanamamıştır. 1989 yılında 2.8 mbd olan petrol üretimi, 1991 yılında Körfez Savaşının başlamasından sonra günde 279 bin varile kadar gerilemiştir. Rezervleri bakımından ikinci sırada yer alan Irak'ın petrol üretimi 2001 yılında 2.4 mbd olarak gerçekleşmiş ve bu üretim dünya toplamının ancak % 3'ünü oluşturmuştur. 2002 yılı üretimi 2 mbd düzeyindedir ve bunun 1.5 mbd'si ihraç edilmiştir.

Irak, OPEC üyesi olmasına karşın, üretim düzeyini OPEC üretim kotalarından bağımsız olarak belirlemektedir. Irak, İsrail'in işgal ettiği Filistin topraklarından geri çekilmesini sağlamak için, ABD'nin Irak hareketına başlamasından birkaç gün önce OPEC üyesi ülkeleri ABD ve İsrail'e karşı petrol ambargosu uygulamaya çağırmıştır. Irak'ın ambargo çağrısına İran destek vermiştir. Bu girişimle diğer Müslüman Ortadoğu ülkelerinin (özellikle Suudi Arabistan'ın) desteğini almak ve ABD'ye gözdağı vermek isteyen Irak başarılı olamamıştır. İlginç olan nokta OPEC'in, "İsrail-Filistin sorununda petrolün silah olarak kullanılmasının düşünülemeyeceği" biçiminde yaptığı açıklamadır.¹⁶¹

Nisan 2003 itibariyle Irak'ın Kerkük bölgesindeki petrol yataklarında petrol üretimine yeniden başlanmıştır. "Yeniden İnşa ve İnsani Yardım Ofisi (ORHA)"ne göre bölgede ilk aşamada günlük 60 bin varil üretim yapılmaya başlanmış, güneydeki kuyularda da aynı tarihlerde günde 175 bin varil petrol üretimi başlatılmıştır.

¹⁶⁰ Ülkedeki petrol rezervlerinin 220 milyar varilin çok daha üzerine çıkabileceği ve ABD'nin 100 yıllık petrol ihtiyacını karşılayacak düzeyde olduğu hesaplanmaktadır. Irak'taki tüm petrol kaynaklarının işletilmesi halinde, rezervlerin 300 milyar varile çıkabileceği belirtilmektedir. Bu tahminlerin gerçekleşmesi halinde, Irak, petrol rezervi 260 milyar varil olan Suudi Arabistan'ı geçecektir.

¹⁶¹ <http://www.ntvmsnbc.com/>, 01/04/2003.

Mayıs 2003'te Irak'ın ham petrol üretimi 0.8 mbd'ye yükselmiştir.¹⁶² *"Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (Center For Strategic and International Studies-CSIS)"*, Irak'taki petrol sektörünün yeniden yapılandırılmasında en büyük engelin savaşlar nedeniyle tecrübeli mühendis ve işçilerin büyük bölümünün yitirilmesi, yatırımların durması ve sektörün teknoloji ve know-how açısından çok geri kalması olduğunu belirtmiştir. 1998 ve 2000 yıllarında Irak petrol sektörü hakkında inceleme yapan Hollandalı *"Saybolt International"*, sektörün teknolojisini *"acınacak durumda"* diye nitelendirmiştir.¹⁶³

Petrol ekonomisti Daniel Yergin, 5-7 milyar ABD Doları bir yatırım ile 2010 yılına kadar Irak'taki petrol üretiminin iki katına çıkarılabileceğini ve işletilmeyen 58 petrol havzasının üretime geçebilmesi için yaklaşık 30 milyar ABD Doları kaynak ayrılması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁶⁴

CSIS, savaş sonrasında Irak'ın petrol üretiminin kısa vadede 3.2 mbd, 2010 yılı itibarıyla da 4 mbd'ye çıkabileceğini tahmin etmektedir.¹⁶⁵ Son Irak hareketinin ardından Irak petrollerini işletme hakkının kime ait olacağı tartışılmaya başlanmıştır. Bu hakkın ABD, BM veya Irak milli petrol şirketlerine mi ait olacağı henüz netlik kazanmamıştır. Saddam yönetimiyle Batı Kurna havzası için 1997 yılında bir anlaşma imzalamış olan Rus Lukoil gibi firmalar daha önce elde ettikleri hakları korumaya çalışırken, ABD ve İngiltere öncülüğünde petrol sektörünün özelleştirilmesi gündeme gelmiştir.¹⁶⁶

Dünyanın ikinci büyük petrol rezervine sahip ülkesi olan Irak dış gelirlerinin tamamına yakınına petrol ve petrol ürünleri ihracatından elde etmektedir. Irak, Körfez Savaşı sırasında önemli ölçüde zarar gören petrol üretim tesisleri ve rafinerilerinin önemli bir bölümünü işler hale getirmiştir. Ancak petrol üretiminin istikrarlı bir biçimde artırılması için bu tesislerin tamamına yakınının rehabilite edilmesi ve yeni sahaların geliştirilmesi için büyük yatırımlar yapılması gerekmektedir.

¹⁶² <http://www.opec.org/>, 15/06/2003.

¹⁶³ <http://www.ntvmsnbc.com/>, 22/01/2003.

¹⁶⁴ <http://www.ntvmsnbc.com/>, 09/04/2003.

¹⁶⁵ <http://www.ntvmsnbc.com/>, 22/01/2003.

¹⁶⁶ 08/04/2003'te G. Bush ve T. Blair ortak bir açıklamayla Irak petrolünün yine Irak halkının egemenliğinde kalacağını ve yine sadece Irak halkının yararı için kullanılacağını söylemişlerdir. Ancak "Irak halkının yararına" ifadesinin ne anlama geldiği açık değildir, <http://www.economist.com/>, 12/04/2003.

3. İran

İran, 60 milyon nüfus, 100 milyar ABD Doları GSYİH ve kişi başına düşen 1.500 ABD Doları milli gelirle bir petrol ve doğalgaz ülkesidir. İran, dünya petrol rezervlerinin %9'una sahip olup, doğalgaz rezervlerinde Rusya'dan sonra ikinci sırada yer almaktadır.

İran'ın yıllara göre ihracatı ham petrol fiyatlarına bağlı bir seyir izlemiş, ham petrol fiyatlarının 22,00 ABD Doları civarında olduğu 1996-1997'de 22.4 milyar ABD Doları olarak gerçekleşmiş, 1997-1998'de 18.2 milyar ABD Doları'na gerilemiş ve 1998-1999'da ham petrol fiyatlarının 10,00 ABD Doları seviyesine inmesine paralel olarak 14.5 milyar ABD Doları olarak gerçekleşmiştir.

İran'ın en önemli ihraç kalemini ham petrol teşkil etmektedir. Petrolden elde edilen ihracat gelirleri toplam ihraç gelirlerinin %75'ini oluşturmakta ve dünya ham petrol fiyatlarına bağlı olarak artmakta veya azalmaktadır.

Petrol tedarikçisi önemli ülkelerden biri olan İran, petrol satışı için ortak banka ve ortak döviz önerisinde bulunmuş ve petrol satışında kullanılacak para biriminin uluslararası para piyasalarında geçerliliği yüksek bir döviz olması gerektiğini ve petrol üreticilerinin ABD Doları'ndan vazgeçerek başka bir döviz kullanmasının doğru olacağını belirtmiştir. İran, 2006 yılından bu yana uluslararası ticarete ABD Doları kullanmamaktadır. Tahran'ın petrol ihracatı büyük oranda Euro para birimine dayanmaktadır.^{167, 168}

Petrol üretimindeki payını, son yıllarda, siyasi etkileri olan ekonomik bir güç olarak kullanmaya başlayan İran, 21 Mart 2007-20 Şubat 2008 tarihlerini kapsayan 11 aylık dönemde, 70 milyar ABD Doları tutarında petrol ve petrol ürünü ihraç etmiştir. Söz konusu dönemde ham petrolün ortalama varil fiyatının 74 ABD Doları olduğu dikkate alınacak olursa, İran bu dönemde OPEC kararları doğrultusunda

¹⁶⁷ İran, Aralık 2007'den bu yana petrol satışında ABD Doları kullanmamaktadır. İran Petrol Bakanı Gulamhüseyn Nozeri, petrol satışını ABD Doları üzerinden yapmayı tamamen durduklarını belirterek "*Değer kaybı ve petrol ihracatçılarının uğradığı zarar göz önüne alınınca dolar güvenilir bir para birimi oldu*" demiştir, <http://www.ntvmsnbc.com/news/429120.asp>, 11.12.2007.

¹⁶⁸ İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad, 2007 yılında Suudi Arabistan'daki OPEC zirvesinde yaptığı konuşmada, ABD Doları'ndan "*değersiz bir kağıt parçası*" olarak söz etmiştir, <http://www.ntvmsnbc.com/news/441974.asp>, 08.04.2008.

günlük 2.5 milyon varil ham petrol ihraç etmiştir. İran'ın 2007 yılına ait petrol geliri 60 milyar ABD Doları olarak açıklanmıştır. Dünyada dördüncü, OPEC'in ise Suudi Arabistan'dan sonra ikinci büyük petrol üreticisi konumundaki İran, günlük 4.2 milyon varil ham petrol üretmektedir. Günlük 2.5 milyon varil ham petrol ihraç eden İran, OPEC'in petrol üretim miktarının da azaltılması gerektiğini savunmaktadır.¹⁶⁹

4. Rusya Federasyonu

Rusya dünya petrol pazarında stratejik bir konuma sahiptir. 2002 yılında günlük ortalama 7.3 milyon varil üretim ve 4.8 milyon varil ihracat yapan Rusya'da, petrol fiyatlarındaki artışa paralel olarak son yıllarda hızlı bir ekonomik iyileşme gözlenmektedir. Bugün itibariyle dünya ham petrol üretiminin %12'sini Rusya gerçekleştirmektedir.

Halen dünyadaki kesinleşmiş petrol rezervlerinin %6,2'si eski SSCB ülkelerinde bulunmakta ve bu bölgede yeni keşifler beklenmektedir.¹⁷⁰ Rusya, 2002 yılında günde 9.35 milyon varil petrol üretimiyle dünyanın en büyük günlük üretim kapasitesine ulaşmıştır. Petrol üretimi 2000, 2001 ve 2002 yıllarında toplam 15.9 mbd artmıştır. Böylece, geçmişte¹⁷¹ dünyanın en önemli petrol üreticisi olan Rusya'nın stratejik öneminin yeniden artacağı tahmin edilmektedir.

Bugün Rusya, OPEC ülkelerinin dışında, küresel petrol arzını etkileyen ve üretim seviyesiyle küresel fiyatlara yön verebilen bir ülkedir. Uluslararası Enerji Ajansı'nın 2006 yılı dünya enerji istatistiklerine göre, petrol ihracatında 258 milyon ton ile Rusya, Suudi Arabistan'dan sonra ikinci sıradadır. Rusya, Norveç ve Meksika OPEC üyesi olmayan üç önemli petrol üreticisi durumundadır. Ancak Norveç ve Meksika, tek pazara bağlı ihracat yaptıkları için küresel fiyatları etkileyemezken, Rusya fiyatlar üzerinde söz sahibidir. Rusya'nın değinilen bu

¹⁶⁹ İran Milli Petrol Şirketi Uluslararası İlişkiler Direktörü Hüccetullah Ganimiferd'in verdiği bilgilerden derlenmiştir, <http://www.ntvmsnbc.com/news/437211.asp>, 28.02.2008.

¹⁷⁰ Örneğin, Kazakistan'ın Kaşagan yöresinde 22 milyar varillik petrol kapasitesi olduğu tahmin edilmektedir. SSCB'den ayrılan diğer ülkelerde de Hazar Denizi tabanında yapılacak araştırmalar sonucu büyük rezervlere ulaşılabacağına kesin gözüyle bakılmaktadır.

¹⁷¹ SSCB döneminde 1987 yılında petrol üretimi 12.7 mbd'ye çıkmış, bu rakama halen Suudi Arabistan dahil hiçbir ülke erişememiştir.

konumu, OPEC'in etkisini azaltmayı planlayan ABD politikaları ile de uyumludur. ABD'nin hedefi küresel arzın sürekliliğiyle fiyat istikrarı iken, Rusya'nın hedefi gelir istikrarıdır. Irak'ta Rusya'nın Lukoil firması aracılığıyla sahip olduğu mevcut haklarının korunması halinde Orta Asya ham ve işlenmiş petrolünün Kazakistan, Azerbaycan ve Rusya üzerinden uluslararası pazarlara açılması ABD ile Rusya arasındaki karşılıklı çıkarları besleyebilecektir. Rusya petrol sektörünün liberal yapısı, petrol sektörü devletleştirilmiş OPEC ülkelerine karşı Rusya'ya avantaj sağlamaktadır.¹⁷²

Resmi Adı	Rusya Federasyonu
Yönetim Biçimi	Federal Cumhuriyet
Resmi dili	Rusça
Başkenti	Moskova
Yüzölçümü	17.075.000 Km ²
Nüfusu (2003)	145.000.000
Para Birimi	Ruble
Para Birimi Paritesi	1 USD = 28,54 Ruble (22 Haziran 2005, Rusya Merkez Bankası)
GSYİH	433 milyar USD (2003)
Dış Borç (kamu Kesimi)	97.1 milyar USD (2004)
İstihdam (2003)	66.3 milyon kişi
İşsizlik oranı	% 8.3 (Mart 2005)
Doğrudan Yatırımlar	9.5 milyar USD (yıllık, 2004)
Rusyadan Sermaye Çıkışı	9.5 milyar USD (yıllık, 2004)
Enflasyon	11.7 (2004 yıllık ortalama)
Cari İşlemler Dengesi	+ 60.1 milyar USD (2004)
Üyesi Olduğu Uluslararası Kuruluşlar	APEC, ASEAN, BIS, Avrupa Konseyi, BDT, AYKB (EBRD), AEK, G-8, IAEA, Dünya Bankası, IMF, ILO, Interpol, IOC, IOM (gözlemci), ISO, AGİT, BM Güvenlik Konseyi, DTÖ (gözlemci)

Kaynak: <http://www.dtm.gov.tr/>

¹⁷² Yıldırım, a. g. e., s. 57.

5. ABD ve Petrol Stratejisi

İlk kez II. Dünya Savaşı'ndan sonra İran Körfezi'nden petrol ithal etmeye başlayan ABD, 1971 yılında petrol ithalatı üzerinde uyguladığı kota uygulamasını kaldırmıştır. Dünya petrol tüketiminin %25,5'i ve petrol ithalatının %27'si ABD'ye aittir. ABD, petrol piyasasının en önemli alıcısıdır ve aynı zamanda Suudi Arabistan'dan sonra en yüksek üretim ABD'de gerçekleştirilmektedir. ABD'de petrol üretilen önemli bölgeler Teksas, Louisiana, California, Alaska, Oklahoma ve Kansas'tadır. Bugün itibariyle dünya ham petrol üretiminin %8'ini ABD gerçekleştirmektedir. 2000 yılında 352.6 milyon ton ham petrol üreten ABD, 2001 yılında 349.2 milyon ton, 2002 yılında 346.9 milyon ton, 2003 yılında 338.4 milyon ton, 2004 yılında 329.8 milyon ton, 2005 yılında 313.3 milyon ton ham petrol üretmiştir.

Uluslararası Enerji Ajansı'nın 2006 yılı dünya enerji istatistiklerine göre, petrol ithalatında 577 milyon ton ile ABD ilk sıradadır. En büyük petrol alıcısı ABD ile en büyük petrol tedarikçisi Suudi Arabistan arasında petrole dayanan bir işbirliği oluşmuştur. Dünya petrol tüketimi artışının üçte birinden fazlasını sağlayan ABD'nin petrol ithalatının %17'sini Suudi Arabistan tedarik etmektedir. Suudi Arabistan'ın OPEC liderliği rolü ile petrol fiyatlarının istikrarına etkisi ABD'yi yakından ilgilendirmektedir. Suudi Arabistan'ı diğer petrol üreticilerinden ayıran ve kriz anında can simidi görevi yapan yedek üretim kapasitesi, ABD'nin petrol güvenliği stratejisinin temel unsurlarından biridir. Bunun karşılığında ABD, Suudi Arabistan'a zaman zaman finansal kaynak sağlamakta, Suud ailesinin egemenliğini korumakta, krallığın petrol kuyularını ve toprak bütünlüğünü savunmasına yardımcı olmaktadır.

Irak harekatı, ABD'nin yeni petrol stratejisi ile paraleldir. Mayıs 2001'de "ABD Ulusal Enerji Politikaları Geliştirme Grubu (NEPD)" tarafından hazırlanan "Ulusal Enerji Stratejisi Belgesi"nin çizdiği strateji, 10 yıl içinde küresel talebin tekrar canlandırılmasını amaçlamaktadır. Küresel ekonomik büyümenin anahtarı petrol ve enerji piyasalarında gösterilmiş ve aşağıdaki maddeler temel unsurlar arasında sayılmıştır:¹⁷³

- Küresel enerji kaynakları arzında yer alan bölge ve ülke sayısı artırılmalı ve çeşitlendirilmeli,

¹⁷³ Gürlesel, a. g. e., s. 23-24.

- Orta-uzun vadede daha istikrarlı ve güvenli bir küresel enerji piyasası oluşturulmalı,
- Enerji kaynaklarında dışa bağımlılık dengesi korunmalı,
- Arz kaynakları çeşitlendirilmelidir.

❖ Büyük (Genişletilmiş) Ortadoğu Projesi (BOP)

Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) sıkça gündeme gelen bir konudur. Bu projenin Ortadoğu'yu konu edinmesi, akla petrolle yakın bir ilgisi- nin bulunabileceği sorusunu getirmektedir.¹⁷⁴ 11 Eylül sonrası¹⁷⁵ “*terörizmle savaş*” maskesi altında Irak'ı işgal eden ABD ve İngiltere, Irak'ı bütün Ortadoğu'nun örnek alacağı son derece çekici bir model yapmayı vaat etmiştir.¹⁷⁶ Son 30 yıl içinde ABD siyasetinin özü Arap demok-rasisine terstir. İzlenen strateji, İsrail'in savunmasının finansmanı ve belli bir barış sürecinin öne çıkarılması, Mısır ve Ürdün'de ABD yanlısı yönetimlere destek verilmesiyle Basra Körfezi petrol devletlerinde hü-küm süren ailelerle, özellikle Suudiler ile sıkı bir ittifakın geliştirilmesi biçiminde gerçekleşmiş, öte yandan Irak'ın işgali, ABD'nin Irak hal-kının refahından çok petrol ve egemen askeri konumu ile ilgilendiği izlenimini güçlendirmiştir.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Bu yakın ilgiden olacak, haftalık siyasi haber dergisi Nokta anılan projeyi “Büyük Ortadoğu Petrolleri” başlığı ile duyurmuştu. Zira sonuçta her ikisinin kısaltılmışı da “BOP”tur, bkz Çakır, I. G., Büyük Ortadoğu Petrolleri, Nokta, Y. 23, S. 1083, 05-11 Nisan 2004, s. 40-56.

¹⁷⁵ Aslında BOP için ilk adımlar daha önce atılmıştır. 1998 yılında Amerikan Ulusal Savunma Üniversitesi bünyesinde yer alan üst rütbeli askerler denetiminde hazırlanan “Güç Değerlendirme Raporu”, Ortadoğu'nun ABD açısından nasıl vazgeçilemez bir enerji (petrol) kaynağı olduğundan, ancak başarısız ve haydut rejimlerin bölgedeki istikrarsızlığı körükleyerek yer altı kaynaklarının güvenli kullanımını engellediğinden söz ederek ABD-Türkiye-İsrail çizgisinde Büyük Ortadoğu adında bir güvenlik ve işbirliği anlayışı öngörmekte idi. 11 Eylül'ün ardından 06/11/2003'te ABD Başkanı George W. Bush, BOP'u ülkesinin yeni Ortadoğu stratejisi olarak ilan etmiştir. 06/02/2004'te ise, ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney, Davos'ta düzenlenen Dünya Ekonomik Forumu'ndaki konuşmasında, “Büyük Ortadoğu'da reformlar için çalışan, kendini feda eden herkese destek vermek görevimizdir” diyerek BOP'a göndermede bulunmuştur.

¹⁷⁶ Achcar, G., “Büyük” Ortadoğu Projesi, Le Monde Diplomatique-Vatan, 21-27 Mart 2004, s. 1.

¹⁷⁷ Schwenninger, S., “Rewamping American Grand Strategy”, *World Policy Journal*, 2003, nak. Achcar, a. g. e., s. 4.

BOP, dünyanın kanıtlanmış petrol rezervlerinin %66'sının bulunduğu coğrafyaya egemen olmayı amaçlamaktadır. Yani BOP'un seslendirilmeyen amacı, Ortadoğu'nun yeraltı serveti petrolün güvenli kullanımını temin etmektir. Petrol nerede ise güç orada odaklaşmalıdır.¹⁷⁸

13/02/2004'te Londra'da yayımlanan liberal eğilimli Arapça bir gazetede Washington yönetiminin 8-10 Haziran'da ABD'de Georgia-Sea Island'da yapılan G-8 zirvesi¹⁸¹ için temsilcilere dağıttığı "*Büyük Ortadoğu G-8 Girişimi*" isimli bir belge yayınlanmıştır.¹⁷⁹ Söz konusu belge, Arap ülkeleri dışında Afganistan, İran, Pakistan, İsrail ve hatta Türkiye'yi¹⁸⁰ de kapsamaktadır. Dünyanın bütün çıkarlarını tehdit eden bir yönetimin sunduğu söz konusu proje, inandırıcılıktan bütünüyle uzaktır.

6. AB ve Petrol Stratejisi

Avrupa Birliği (AB) enerji politikası, ekonomik bütünleşmeye paralel olarak kademeli bir biçimde gelişmiştir. AB'nin 6 kurucu üyesi, enerji kaynaklarını yönetmek için bir çerçeve oluşturma gereksinimi duyarak 1951'de "*Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT)*" kurmuştur. Bu girişimle birlikte bugüne kadar gelen Avrupa politik entegrasyonu süreci başlatılmıştır. 1958'de ise "*Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET)*" ve "*Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)*"nu kuran antlaşmalar imzalanmıştır.

1973'te yaşanan ilk petrol bunalımından önce AB, enerji tüketiminde tutumsuz davranmakta ve ithalata aşırı bağımlı bulunmaktaydı. Petrol bunalımı AB'de enerji arzını dış şoklarsan koruyacak bir

¹⁷⁸ ABD Enerji Enformasyon Enstitüsü'nün verilerine göre, küresel petrol gereksinimi 2025 yılına kadar her yıl ortalama %1,8 oranında artarak günde 118.8 milyon varile yükselecektir. ABD, 2020 yılında ithal edeceği petrol için yıllık 150 milyar ABD Doları ödeyecektir. Avrupa ülkeleri ise, önümüzdeki dönemde, petrol gereksinimlerinin %92'sini ithal eder duruma gelecektir. 20-30 yıllık süreçte Ortadoğu, küresel petrol gereksinimini karşılayacak en önemli kaynak olacaktır, Çakır, a. g. e., s. 44-45.

¹⁷⁹ Orijinal metin için bkz <http://english.daralhayat.com/>

¹⁸⁰ BOP'ta Türkiye'nin stratejik anlamda öne çıktığı bir konu bulunmaktadır: Büyük Ortadoğu coğrafyasındaki kanıtlanmış enerji kaynaklarının %76'sı, Adana/İncirlik merkez alınarak çizilecek ve yarıçapı 1000 mil olan bir dairenin içinde yer almaktadır. Söz konusu bu durum Türkiye'yi, ABD için vazgeçilmez kılmaktadır.

stratejiye gereksinim olduğunu göstermiştir. 1980'li yılların sonunda AB enerji piyasasını serbestleştirme yönünde çalışmalara başlamıştır. Bu bağlamda yapılması gereken, AB üyeleri arasında parçalanmış bulunan mevcut enerji piyasalarının bütünleştirilmeleri idi. Böylece AB enerji iç pazarı kısa zamanda artan rekabetin odağı durumuna gelmiştir.

Nihayet 1995'te AB enerji iç pazarı için gelen ilkeleri ve hedefleri ortaya koyan "Avrupa Birliği İçin Bir Enerji Politikası" başlıklı "Beyaz Kitap"¹⁸¹ kabul edilmiştir. Beyaz Kitap'a göre AB enerji politikasının en önemli hedefleri,

- Enerji arzının güvenliği,
- Çevrenin korunması,
- Genel rekabet gücüdür.

AB enerji politikasının amaçları ise,

- Rekabet gücü, enerji arzının güvenliği ve çevrenin korunması arasında bir dengeye vararak toplam enerji tüketiminde kömürün payını korumak ve doğalgazın payını artırmak,
- Nükleer enerji santralleri için azami güvenlik koşulları getirmek,
- Yenilenebilir enerji kaynaklarının payını artırmaktır.

AB'nin başlangıcından beri kurucu antlaşmaların doğrudan uygulanması, kömür ve petrol ürünlerinin serbestçe ve kısıtlamasız dolaşabildikleri bir "Tek Pazar" kurulmasını olanaklı kılmıştır.

AB enerji politikası, petrolü başka enerji biçimleriyle ikame etmeyi hedeflemekte ise de, bir yandan petrol arzının kesintiye uğramasını önleyici tedbirler öngörmekte, diğer yandan yerli hidrokarbon kaynaklarının aranması ve işletilmesini de teşvik etmektedir. 1994'ten bu yana AB, kendi içinde hidrokarbon arama, keşif ve üretim faaliyetlerinde (üçüncü ülke şirketleri dahil) bütün şirketlere erişim olanağı sağlamaktadır.

¹⁸¹ Orijinal metin için bkz <http://europa.eu.int/en/comm/dg17/whitepap.htm>, 15/07/2008.

Petrol ürünleri üzerindeki tüketim vergileri, AB enerji iç pazarının temel taşlarından biri olarak kabul edilmektedir. Çoğu ürünler için asgari vergi düzeyi, ürünün yakıt veya ısınma amaçlı olarak kullanılmasına göre değişmektedir.

AB enerji kaynakları bakımından fakir değildir. Ancak tüketilen enerjinin yarısı üçüncü (AB dışı) ülkelerden ithal edilmektedir. En çok ithal edilen enerji kaynağı petroldür. AB’de tüketilen petrolün yaklaşık dörtte üçü ithalat yoluyla karşılanmaktadır.

1991’de Lahey’de imzalanan “*Avrupa Enerji Şartı*” ise, 38 ülkeyle AB tarafından onaylanmıştır. Şart’ın temel hedefleri,

- Arz güvenliğini artırmak,
- Enerji üretimi, dönüşümü, taşınması, dağıtımı ve kullanımının verimliliğini en üst düzeye çıkarmak,
- Çevre sorunlarını azaltmaktır.

Nisan 1998’de “*Enerji Şartı Antlaşması*” ve enerji verimliliği üzerine bir protokol yürürlüğe girmiştir.

Petrol sektöründe çevrenin korunması amacıyla açık deniz tesislerinin sökülmesiyle bir oto-petrol programı öngörülmüştür. Avrupa sularında yaklaşık 6 bin petrol platformu vardır. Bunların nasıl sökülüp kaldırılacağı hükümetler, sanayi ve çevreciler arasında tartışma yaratmaktadır. “*Kuzey Doğu Atlantik Deniz Çevresinin Korunması Hakkında Sözleşme (OSPAR)*” ile Kuzey Denizi’nde açık deniz tesislerinin tümüyle kaldırılması kararlaştırılmıştır. Çevrenin korunması alanında ikinci girişim, 1992 yılında Avrupa Komisyonu tarafından otomotiv ve petrol tasfiyesi sektörleriyle ortaklaşa başlatılan “*oto-petrol programı*” adını taşımaktadır. Söz konusu program, “*Dünya Sağlık Teşkilatı (WHO)*” tarafından hazırlanan bir dizi hava kalitesi standartlarını baz alarak arabalar ve yakıtlarla ilgili olarak hava kalitesinde iyileşme sağlamak için gerekli tedbirleri incelemiştir.

1970’li yıllarda yaşanan petrol bunalımından sonra stok tutma sisteminin geliştirilmesiyle gelecekte gerçekleşmesi olası bunalımların etkisinin sınırlandırılacağı kabul edilmiştir. AB üyeleri, asgari 90 günlük tüketime eşdeğer düzeyde petrol ürünü stokları bulundurmakla yükümlüdür.

AB, eski SSCB devletleri için “INOGATE (Avrupa’ya Devletlerarası Petrol ve Doğal Gaz Taşımacılığı Programı)” çerçevesinde önemli bir çalışma yapmıştır. INOGATE, eski SSCB’nin yeni bağımsız devletleri için AB’nin teknik yardım programı kapsamında önemli bir bölgesel girişimdir. Bazı Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini de içine alan bu programla bölgesel petrol ve doğalgaz ürünlerinin daha iyi duruma getirilmesi ve modernize edilmesine, Hazar ve Orta Asya bölgelerinden Avrupa ve Batı piyasalarına hidrokarbon taşınması için farklı seçeneklerin değerlendirilmesine yönelik olarak taraf ülkelerin çabalarının desteklenmesi amaçlanmaktadır.

VI. SON SÖZ

“Kafkasya’da petrol, kan ve politika birbirine karışık...”

Alfred Nobel

Ağustos 1958’de Albay Drake’in Batı Pennsylvania’nın dar vadilerinde petrole rastlamasıyla yeni bir çağ başlamıştır. Bu çağın kaynağı petrol, savaşta ve barışta ulusları bir araya getirdiği gibi onların aralarını da bozmuştur. 20’nci yüzyılın büyük politik ve ekonomik mücadelelerinde son sözü söyleyen hep petrol olmuştur.¹⁸²

Bugün dünya petrol üretiminde OPEC, kesinleşmiş petrol rezervlerinin dörtte üçünü kontrol etmekte, toplam petrol üretiminin ve ihracatının yarısını gerçekleştirmektedir. OPEC üyeleri ağırlıklı olarak Ortadoğu bölgesindedir. Ortadoğu ülkeleriye, petrol rezervlerinin üçte ikisine ve üretimin üçte birine sahiptir. OPEC dışındaki üreticilerin öneminin giderek artmasına rağmen OPEC’in dünya petrol üretimindeki payının 2025’te %50 seviyesine yükselmesi beklenmektedir.

Batı Avrupa, Kuzey Amerika ile Asya’nın Ortadoğu petrolüne bağımlılığı giderek artmaktadır. Asya ülkelerinin petrol tüketimi ve toplam petrol talebindeki payı yükselmekte ve petrol tüketiminin tamamına yakını Ortadoğu ülkelerinden karşılanmaktadır. Batı Avrupa’nın büyük ölçüde sanayi kaynaklı olan petrol talebinin yaklaşık dörtte biri ve dünyanın en büyük petrol tüketicisi olan Kuzey Amerika’nın tüketiminin sekizde biri Ortadoğu ülkeleri tarafından karşılanmaktadır.

¹⁸² Yergin, D., *Petrol, Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*, çev. Tuncay, K., 3. Basım, Mayıs, 2003, s. 736.

Günümüzde Avrupa ve Japonya'nın olgunlaşan ekonomilerinin petrol tüketimindeki payı düşmektedir. Yakın zamana kadar ABD'den sonra en yüksek ham petrol tüketimi Japonya tarafından gerçekleştirilmekte iken bugün ikinci sırada Çin vardır. Uzakdoğu Asya ülkelerinin toplam petrol tüketimi ise ABD'nin tüketimini geçmektedir.

Petrol tüketimi ile GSYİH birbirine paralel olarak artmaktadır. OPEC analizlerine göre, petrol tüketiminde ikinci ülke konumundaki Çin'in, daha önce Mançurya'daki petrol rezervleri sayesinde kendine yeterli olması, 1993 yılından bu yana ise net ithalatçı konumuna geçmesi dikkat çekicidir. Önemli petrol ihracatçısı ülkelere komşu olan ve Irak ile Rusya'nın petrol arzındaki paylarının yükselmesi durumunda jeopolitik önemi artacak olan Türkiye, *"Kerkük-Yumurtalık"* ve *"Bakü-Tiflis-Ceyhan"* ile gerçekleşecek diğer petrol boru hatlarıyla transit petrol geçişi sağlayan ülke olarak artı bir stratejik değer kazanacaktır.

Petrol bugüne kadar pek çok savaşa konu olmuş, onun için çok kan dökülmüştür. Yarın da petrol ve onun sağladığı zenginlik ve güç için yine savaşlar olacaktır. Dünyada petrol tükenmedikçe bu böyle sürüp gidecektir. Petrolün bugün genel dünya politikasının belirlenmesiyle ülkelerin coğrafi, siyasi ve ekonomik geleceğinin biçimlenmesindeki etkinliği halen sürmektedir.

Endüstri toplumunun temeli enerjidir. Tüm enerji kaynakları içinde en büyük yankıyı petrol uyandırmıştır. Ancak büyük sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu sorunların temelinde petrolün stratejik karakteri, coğrafi anlamda homojen dağılmaması, sürekli kriz yaratması ve insanoğlunun petrol tarafından kendisine sunulan fırsatları hoyratça kullanması yatmaktadır.

Rus-Amerikan, Amerikan-İngiliz, Türk-İran nüfuz mücadelesi, XX. yüzyılın sonunda başlayan soğuk savaşın XXI. yüzyıla taşınmasına yol açmıştır. Rusya ve İran'a bağımlı olmayan enerji otoyolları açılması gereği bu savaşın temelini oluşturmaktadır. Türkiye bu mücadelelerin tam ortasındadır. İlk raundu Rusya ve İran kazanmış ve Trans-Hazar projesi iptal edilmiştir. Mavi Akım ve İran hattı yapılmış ve doğalgaz nakli başlamıştır. Afganistan'ın işgaliyle Türkmen gazına Unocal'ın sunduğu Afganistan hattı projesi Bush döneminde öncelik kazanmıştır. Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının kullanıma açılmasıyla ikinci raundu Batı kazanmıştır. Ancak Çin ve Rusya ABD'nin enerji imparatorluğunun karşısındadır. Kafkaslarda petrol yüzünden

Çeçenler yok edilirken dünya bu vahşete seyirci kalmaktadır. Bu süreçte Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan sürekli iç çatışma yaşamakta ve karıştırılmaktadır. Darbe, suikast, iç savaş ve etnik çatışmalar olağan hale gelmiştir. Kafkasların kaderi petrole endeksleşmiştir. Karabağ, Abhazya ve Güney Osetya savaşları dolaylı olarak petrol kavgasının eseridir. 100 yıl önce Bakü'den ilk petrolü çıkartan dinamitin mucidi olan Alfred Nobel, "*Kafkasya'da petrol, kan ve politika birbirine karışık...*" demişti. Bu tarihi söz bugün tekerrür etmektedir.¹⁸³

Petrol her zaman için soylu insan karakterinin temelinde bir tiyatro olmuştur. Bu tiyatrodaki yaratıcılık, işletmecilik, beceri ve teknik yeniliklerin rolü olduğu kadar, tamahkârlığın, çözülmenin, kör politik hırsın ve acımasız gücün de rolü vardır.¹⁸⁴

XX. yüzyıl nasıl petrolün çağı olmuşa, içinde bulunduğumuz XXI. yüzyıl da dünyanın her alanda petrolün modern yapısıyla değişime uğradığına tanıklık etmektedir. Petrole her geçen gün daha çok bağlanan uygarlık, uzunca bir süre daha petrolün esareti altında yaşayacaktır.

¹⁸³ http://www.farukarslan.com/articles/publish/article_25.shtml, 11/08/2008.

¹⁸⁴ Yergin, *a. g. e.*, s. 736.